

Анка ИГНАТОВА

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, България
Лора ДОНЧЕВА**

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, България

ЛЯСКОВСКИЯТ Манастир „Св. св. Петър и Павел“ и СОЦИАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ТЪРНОВСКАТА МИТРОПОЛИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК

Anka IGNATOVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

Lora DONCHEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

„ST. PETER AND ST. PAVEL” MONASTERY OF LYSKOVETS AND THE SOCIAL ACTIVITY OF THE VELIKO TARNOVO DIOCESE IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article examines social activity of Veliko Tarnovo Diocese in one of the oldest Bulgarian monasteries – “St. Peter and St. Pavel” monastery of Lyskovets in the first half of the 20th century. Within the period under consideration, the monastery was for a short while inhabited by a monastic fraternity of the Bulgarian Orthodox Church, but according to specific public needs had opened its doors to various noble initiatives in favor of Russian emigrants and Bulgarian citizens.

Keywords: “St. Peter and St. Pavel” monastery of Lyskovets; Veliko Tarnovo Diocese; Russian “St. Peter and St. Pavel” High School; the nunnery “St. Efrosiniya” to the Russian “White Cross” charity society, Home workshop for deaf-mute people.

Според преданието манастирът „Св. св. Петър и Павел“, разположен върху високите скали край Лясковец, е основан от братята Асеновци в началото на Второто българско царство. През вековете е разрушаван и възобновяван неведнъж. В годините на османското владичество името му се свързва с национално-освободителните борби на българите. В него се подготвят Мариното въстание (1700 г.), четата на капитан Дядо Никола Филиповски (1856 г.), Хаджиставревата буна (1862 г.). Петропавловският манастир (както е популярен) е приютявал Васил Левски, Ангел Кънчев, Матей Преображенски – Миткалото, Бачо Киро. През 1874 г. в него по нареждане на търновския митрополит Иларион Макариополски епископ Климент Браницки (Васил Друмев) открива първото богословско училище, прераснало в Духовна семинария след Освобождението.

В периода на изграждане на модерна България (1879–1944 г.) Търновската митрополия предоставя сградите на Петропавловския манастир, които не винаги са обитавани от монашески братства на Българската православна църква, за нуждите на различни учреждения. В настоящата публикация се прави опит да се разкрие мястото на манастира в осъществяването на социалната дейност на митрополията през първата половина на ХХ в.

При управлението на Стефан Стамболов манастирът служи за затвор. Известно е, че там в началото на 1893 г. е заточен търновският митрополит Климент. В продължение на десетилетия манастирът е преотстъпен на Дирекцията на народното здраве и е превърнат в приют за душевно болни. След разрушителното земетресение от 1 юни 1913 г., което значително засяга и неговите постройки, болните са преместени в казарма в гр. Бяла.

Съгласно решение на Върховния медицински съвет от 19 декември 1913 г. и Писмо № 2703 на Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството от 30 май 1914 г. сградите на Петропавловския манастир се предоставят на неговия управителен съвет, който да разполага с тях, както намери за добре. Игуменът на манастира е уведомен за това с писмо на търновския окръжен лекар от 18 юни (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 18). По този повод на 30 юни съветът, който до тогава функционира като орган, управляващ само манастирските имоти, провежда заседание и постановява то „да се счита за 1-во Учредително при нововъзстановената Петропав[ловска] св. обител, и днес манастиря се счита за открит, което се записва в Аналията на манастирската архива“. Протоколът от заседанието е изпратен до Търновската митрополия „за сведение и благословение на този велик почин“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 17)¹.

Две години по-късно светата обител е превърната в женски манастир. Това се потвърждава от запазения в архивния фонд на Търновската митрополия протокол от заседание на манастирския съвет от 31 май/13 юни 1916 г., с който се изисква да бъде върната църковната утвар, прибрана в митрополията преди обителта да се превърне в приют за душевно болни (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 49; 50).

Монахините не остават безучастни към обществения живот на близкия гр. Лясковец. При учредяването на комитет за събиране на средства за построяване на гимназия в града в началото на 1919 г. техният съвет, ръководен от разбирането, че манастирът не трябва да „остане без благотворителност, трябва да бъде водител към благодеянията“, решава да предостави безвъзмездно за целта една вареница с готова вар от 10–12 хиляди килограма, 25 дъбови дървета, безплатна кариера за камъни, а също една манастирска кола, която в продължение на 15 дни да бъде на разположение като превозно средство. Това решение е утвърдено от Епархийския духовен съвет на 17 март 1919 г. (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 76).

¹ Част от протокола е публикувана факсимилно в Глушкова 1992: 21.

През следващата година избраният от жителите на Лясковец комитет за уреждане на лятна колония за физически слаби ученици от основните и класните училища в града, намирайки, че единственото подходящо място за нея е близкият Петропавловски манастир, се обръща към игуменката му с молба да направи необходимото, за да се „отпуснат нужните за децата в колонията стаи, в които да се поберат около 80 легла за срок от 50 дни, начиная от 1 юли т.г.“. Комитетът поема ангажимента да се погрижи за вътрешната им уредба (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 179.). Молба със същото искане е изпратена и до доростоло-червенския митрополит Василий, наместник на осиротялата по това време Търновска епархия (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, 177–178), който намира „начинанието на лясковчани за благородно и хуманно и заслужаващо подкрепата на Митрополията“, но само при спазването на определени условия (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 182). На 1 юни Епархийският духовен съвет удовлетворява молбата на комитета (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 179, л. 183).

Светата обител просъществува като български женски манастир само няколко години. През есента на 1922 г. по настояване на Министерството на външните работи и вероизповеданията и с разрешение на Св. Синод Епархийският духовен съвет в старопрестолния град отстъпва помещенията на манастира, заедно с вещи и църковни принадлежности, а също и земята около него за нуждите на Руската гимназия на белоемигрантите, настанена в дървени постройки в близкото село Долна Оряховица (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 16). От запазената в архивния фонд на Търновската митрополия чернова на договора (изготвена върху екземпляр от заверен препис на договор с Николската община за наемане на Къпиновския и Плаковския манастир за нуждите на Селскостопанското училище на Общоруския съюз на градовете) е видно, че директорът на гимназията Владимир Лукашевич „взема по опис безплатно в арендно ползване най-малко 300 работни дка земя, която ще използва за гимназията както намери за най-добре, всички помещения, селскостопански и други сгради“ на Петропавловския манастир за срок от 10 ноември 1922 г. до 10 ноември 1925 г. (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 169, л. 42). Последната точка от договора му дава свободата по всяко време преди да изтече крайният срок „да сдаде живия и мъртъв инвентар по приложения опис и да може да замине с цялата гимназия за Русия, ако намери това за добре, като предупреди за това Св. Синод 15 дни преди предаването“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 169, л. 43).

През лятото на следващата година, поради изчерпване на паричните средства, с които разполага Общоруският съюз на градовете, с оглед съкращаване на разходите, се пристъпва към сливане на няколко учебни заведения в едно. Сред тях е и Руската Петропавловска гимназия, която се очаква да бъде обединена с друга гимназия, като общият брой на учащите се достигне

близо 300. В писмо от 24 август същата година пълномощникът на Общобългарския съюз на градовете в България Александър Арцишевский уведомява търновския митрополит Филип за това решение на организацията и че тя е принудена да напусне манастира, „въпреки отличните условия на климата и воденето на домакинството“, тъй като неговите помещения не могат да поберат толкова деца. Изразява се надежда, че оставането на гимназията, докато българското правителство предостави сграда на обединеното училище, няма да срещне пречки от страна на Негово Високопреосвещенство, както и „дълбока, сърдечна благодарност за активното съчувствие и щедра помощ“, оказана от него на „нешастните руски деца, откъснати от родната земя“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 16). Както е известно от други източници въпросната руска гимназия се обединява с тази в с. Горно Паничерево, Казанлъшко, и се премества в Търново Сеймен (дн. Симеоновград) (Мангачев 2015: 199).

Документалните свидетелства от времето, когато в Петропавловския манастир е подслонено едно от училищата на белоемигрантската общност в България, са твърде оскъдни. Въпреки това, от тях може да се съди, че за разрешаването на някои проблеми директорът на учебното заведение е търсил съдействието на Търновската митрополия. Дни след настаняването на училището в манастира, през нощта на 21 срещу 22 ноември 1922 г. е подпалена сламата, намираща се в една от полуразрушените му сгради. За щастие пожарът е своевременно потушен с подръчни средства. На молбата на директора да се командирова незабавно, още същия ден, един въоръжен стражар за охрана на живущите там, както и на манастирското имущество, като всички разходи бъдат за сметка на гимназията (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 180, л. 174), протосингелът своевременно съобщава, че се ангажира да намери такъв само за нощно време, който след 2–3 дни ще изпрати (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 180, л. 175). Вероятно намирането на свободен стражар го е затруднило, тъй като това се случва малко по-късно – на 28 ноември (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 180, л. 176).

В писмото на директора на училището до митрополита се посочва, че пожарът е предизвикан от неизвестно лице (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 180, л. 174). В протокол от проведено на 24 ноември 1922 г. заседание на Общинския градски съвет в Лясковец е записано, че той е предизвикан от руснаците, обитаващи манастира, а също така, че те безразборно изсичат околната гора. По този повод съветът взема следното решение: „Протестира най-енергично пред Светия Синод и Светата Търновска митрополия досежно настаняването на руски бежанци – ученици и др. в Петропавловския манастир и настоява за час по-скорошното им премахване оттам, за да не се случат нежелателни инциденти между силно роптаещото население на града и настанените бежанци – ученици“ (ДА–В. Търново, ф. 146К, оп. 1, а.е. 33, л. 35–36). За злонамерени действия от страна на местни жители срещу училището свидетелства

и писмо на неговия директор до митрополит Филип (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 3).

Митрополията се явява посредник между руското училище и Градското общинско управление в Лясковец във връзка с искането ѝ за настаняване на лятната ученическа колония в манастира и през 1923 г. За да могат и местните ученици да прекарат лятото в светата обител, митрополитът „замолва“ директора на училището да нареди учениците „да се сместят в две от големите стаи, за да освободят някои стаи“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 6).

От изпратеното до митрополита уведомително писмо от М. Клитенберг за встъпването му в длъжност „временно изпълняващ задължението директор на Петропавловската гимназия“, съгласно телеграма на пълномощника на Общоруския съюз на градовете от 9 юли 1923 г. (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 8), може да се съди, че Търновската митрополия е държана в течение за по-значимите промени в живота на училището.

Междувременно, преди учениците да напуснат светата обител митрополит Филип получава телеграма от руския епископ Серафим във Варна с молба да предостави Габровския манастир на пристигащия след месец от Константинопол в България женски манастир „Св. Ефросиния“ (85 човека) (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 10). Отговорът от 15 август е, че за целта може да се даде Петропавловският манастир (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 10). Върху следващата телеграма на епископ Серафим, с която благодари на митрополита за неговата „велика любов“, последният е поставил следната резолюция: „Преждевременно трябва да се съобщи да изпрати делегат, който предварително да огледа двата – Петропавл[овски] и Соколски манастири и тогава вече да влезем в разбиране“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 11.).

Дали такъв оглед се е състоял не е известно, но вероятно на 29 септември 1923 г. е сключен договор между Търновската митрополия и женския манастир „Св. Ефросиния“ към Руското благотворително дружеството на Белия кръст (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 19). Този документ, подлежащ на преподписване всяка година, засега не се откри. От запазения договор за втората година, в сила от 18 септември 1924 г. до 18 септември 1925 г., е видно, че митрополията „отдава за използване даром земите на Петропавловския манастир“ и „всичките манастирски сгради и стаи в оградата на манастиря“. Управлението на манастира „Св. Ефросиния“, което се ползува от доходите на отдадените имоти, поема задължението да плаща своевременно държавни и общински данъци за тях (ДА–В. Търново, ф. 74К, а.е. 181, л. 76)².

На 15 октомври 1923 г. училището напуска манастира. Епархийският финансов ревизор е командирован да приеме от неговия директор всички предадени му вещи и църковни принадлежности, а също и самите сгради, и ако се яви представител на руския женски манастир „Св. Ефросиния“ да му ги предаде

² Част от договора е публикувана факсимилно в Глушкова 1992: 22.

(ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 20). Пълномощникът на Управлението на руския манастир пристига няколко дни по-късно – на 18 октомври, и на следващия ден приема сградите и имуществото на Петропавловския манастир (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 21).

Информация за целите и задачите на тази руска обител се съдържа в нейния устав. Според този документ нейната „ръководна идея“ или мисия, съгласно съвременната терминология, е: „Наред със служенето на Бог и спасението на душата, обителта има за цел да служи на ближния. Тя наставлява за безкористно и самоотвержено служене на св. Православна църква и на Родината на началата на християнска вяра и любов към ближния“. За постигането на тази цел тя изпълнява следните задачи: разяснява православно църковно учение; попечителства самотните; оказва помощ чрез всички видове милосърдие, във всички области на човешкото страдание, както физическо, така и морално; повдига умственото и нравствено равнище на масите; организира грижите за болни, инвалиди и старци; грижи се за възпитанието на поверените ѝ деца на „православно-национални начала“; бори се с детската нищета и детския разврат; грижи се за лишените от свобода в затворите, алкохолиците и морално падналите жени (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 39).

Изискванията към сестрите и работещите в обителта са изключително високи. За всички сестри са задължителни знания по богословие и духовно пеене. В зависимост от наклонностите си се обучават и по някоя от посочените в устава специалности, сред които „грижи за болните в рамките на фелдшерски курсове“, „грижи за децата от момента на раждане“, „фрьобелевски³ занятия, песни и игри“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 42).

Тази религиозна общност се състои от: 1) „основна обител – майка“, в която сестрите получават подготовка за дейността си, и към която има обслужвани от тях образцова лечебница и просветителски учреждения; 2) от „убежища“ в различни места и градове с готови за работа сестри под ръководството на един „благочинный“⁴, като всяко от тях може да има специални задачи (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 39).

Към 1 юли 1924 г. броят на приютените при обителта „Св. Ефросиния“ на Руското дружество на Белия кръст в Петропавловския манастир, както е видно от изпратеното до Търновската митрополия сведение, изготвено от генерал-майор Фьодоров-Ярослав-Тодорски⁵ – временно изпълняващ длъжността

³ Така е в оригинала (по името на Фридрих Фрьобел – немски възпитател, теоретик и основател на предучилищното образование).

⁴ „Благочинный“ – административна длъжност в Руската православна църква на свещеник, който е един от помощниците на епископа в частта по надзора за реда в определен църковен окръг на епархията.

⁵ Генералът се подписва като Н. Ярослав-Тодорски, а в документите на Главния комитет на Руското дружество на Белия кръст в Париж същият се споменава като Федоров-Ярослав-Тодорски. Става въпрос за генерал-майора от военно-морското съдеб-

главен пълномощник на намиращото се в същия манастир Главно управление на това дружество – е 47 души (26 мъже и 21 жени). Те са обособени в следните групи: „престарели“ – 10 (4 мъже и 6 жени); майки – 3; деца – 8 (3 момчета и 5 момичета); туберкулозни – 9 (6 мъже и 3 жени); паралитици – 4 (само мъже); нервно и душевно болни – 7 (5 мъже и 2 жени); управа – 3 (2 мъже и 1 жена); медицински чиновници – 3 (2 мъже и 1 жена) (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 37).

Търновската митрополия, както е видно от запазени благодарствени писма до нея, е подпомагала според възможностите си обитаващите Петропавловския манастир руски бежанци. В писмо на генералния пълномощник и на завеждащия учрежденията на Главното управление на Руското благотворително дружество на Белия кръст до търновския митрополит от 4 ноември 1924 г. се изразява благодарност за това, че е предписал на Арбанашкия девически манастир „Св. Никола“ „да направи ремонт в Петропавловския манастир, където са разположени учрежденията на Руското дружество на Белия кръст“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 50). Благодарение на това „старите здания на манастира са приведени в състояние, което дава възможност сравнително сносно да бъде прекарано в тях хладното зимно време“. Заради това и редица още благодееция на Търновската митрополия, сред които отпускане на парична помощ на руските бежанци за Коледните празници (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 500, л. 269), предоставяне правото да отсекат за своите нужди безплатно 15 декара или 150 кубически метра дърва от горите на Къпиновския манастир (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 46), митрополит Филип е удостоен в началото на 1925 г. със званието „пожизнен почетен член“ на Руското дружество на Белия кръст и с почетния знак на дружеството, утвърден от император Александър II. В писмото, с което го информират, се изтъква неговото високо хуманно отношение и изключителна отзивчивост към нуждите на руските бежанци в Петропавловския манастир и попечителство за облекчение на тежката им участ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 63). Благодарствено писмо получава и протосингелът на Търновската митрополия Тодор Хлебаров (ЦДА, ф. 582К, оп. 1, а.е. 8, л. 1).

Няколко месеца по-късно, на 10 май 1925 г. Главният комитет на Руското дружество на Белия кръст в Париж взема решение за закриването на дома приют в Петропавловския манастир (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 71). Комитетът се обръща към митрополит Филип с молба да назначи свой представител, който да контролира работата по ликвидацията на това учреждение, а също така митрополията да вземе под охрана имуществото му (ДА–

но ведомство на Русия Фьодоров, Николай Дмитриевич (Фьодоров-Ярослав-Тодорски). Роден през 1878 г. и починал на 19 декември 1957 г. в с. Шипка, България. (Виртуален музей казачьего зарубежья – <http://museum.passion-don.org/%D1%84%D0%B0-%D1%84%D0%B5%D0%BB/>)

В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 77). Негово Високопреосвященство оказва пълно съдействие по тази оказала се не толкова безпроблемна задача.

В писмо на митрополита до търновския окръжен лекар от 14 юли 1925 г., изпратено в отговор на искане на Дирекцията на народното здраве в манастира отново да бъде настанена намиращата се в гр. Бяла болница за душевно болни, се посочват различни от изложените до тук причини за напускането на Белия кръст – липса на вода и дърва. Съобщава се и за умишлено подпалване на манастира от неизвестни местни лица, „за да попречат на руските нещастници – бежанци“ (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 181, л. 99). Пропускането на основната причина, спомената по-горе, вероятно се дължи на стремежа на църквата да отклони искането това свято място да бъде използвано за нуждите на психиатричното заведение.

През есента на същата 1925 г. в Петропавловския манастир е открито Църковно-певческо училище, което съществува до 1929 г. През 20-те и 30-те години на ХХ в. Търновската митрополия предоставя безплатно неговите помещения и имущество за летовище на предимно бедни деца от Лясковец, организирано от местния комитет за летни ученически колонии (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 182, л. 193).

През втората половина на 30-те години на ХХ в. се разширява ролята на държавата в политическия, стопанския и културния живот на българското общество. С приемането на Наредбата-закон за общественно подпомагане през 1934 г. се утвърждава и нейното ръководство по отношение координирането и финансирането на инициативи с участието на различни благотворителни организации в социалната сфера. В наредбата-закон се уточнява съдържанието на понятието „нуждаещ се“ по следния начин: „всеки, който няма възможност сам или чрез помощта на онези свои близки, които по действащите закони са длъжни да се грижат за неговата издръжка, да задоволява своите и на своите близки жизнени потреби или поради телесен или душевен недостатък не може със собствени средства и труд и без чужда помощ да поддържа своето съществуване“. Общественото подпомагане в различните административно-териториални единици се осъществява под надзора на съответните длъжностни лица – областни директори, околийски управители, кметове (ДВ, 28 ноем. 1934, бр. 196).

Във фокуса на държавните и обществените грижи попадат и глухонемите в България. Според публикувани в периодичния печат сведения през 1926 г. броят на глухонемите в България е 5608 души, от които 3167 мъже и 2441 жени. В Плевенска област те наброяват около 940 души, от които 529 мъже и 411 жени (ТЕВ, 1939, бр. 14–15, с. 16). В началото на 40-те години на ХХ в. в страната съществуват три института за глухонеми (София, Пловдив и Варна), където се обучават 180 деца. Техният брой се оказва недостатъчен, за да осигури възможност за обучение на всички нуждаещи се деца, които в страната са около 1600. Не е уреден цялостно въпросът за осигуряване на професионално

образование на глухонемите. В София съществува една дърводелска мебелна работилница при Дружеството на глухонемите в България, където намират работа усвоилите занаята (ТЕВ, 1940, бр. 11–12, с. 9).

С Наредбата-закон за обществено подпомагане закрилата на глухонемите до 14 години се осъществява от Съюза за закрила на децата, а над тази възраст от новосъздадения съюз „Обществена подкрепа“. Нейното прилагане осигурява възможността благотворителните заведения с утвърдени устави да получават известни суми за настанените в тях лица от областните инспектори на общественото подпомагане въз основа на удостоверения от съответните общински управления, че нуждаещите са действително бедни от първа категория. На тази основа се осъществява съвместната дейност между Търновската митрополия, респективно управителните тела на църковните благотворителни заведения, и държавната служба по обществено подпомагане.

В отговор на съществуващата необходимост от подпомагане на глухонемите в усвояване на професия, възпитание в ред и организиран труд, през 1937 г. по инициатива на търновския митрополит Софроний, в Петропавловския манастир се създава Дом-работилница за глухонемни мъже от 14 до 45 годишна възраст от пределите на поверената му епархия и Плевенска административна област. Този проект, в реализирането на който се обединяват усилията на църквата и държавата, е оценяван като единствен по рода си в страната. В печата се подчертава, че учреденото социално заведение „ще бъде може би стожер, около който ще се разрастват занапред грижите за извъншколските глухонемни в България“ (ТЕВ, 1940, бр. 11–12, с. 9). През 1939 г. проф. д-р Стоян Белинов изразява разбирането си, че трябва „да се подкрепи и разшири инициативата за организиране в Петропавловския манастир дом-работилница и приют за възрастни глухонемни мъже, като на този дом-работилница се даде предимно селскостопански характер“ (ИСОП, 1939, кн. 7, с. 8). Едновременно със създаването на Дома-работилница в Петропавловския манастир Търновската митрополия заявява намерение да открие по-късно и Дом-работилница за глухонемни жени в девическия манастир „Св. Четиридесет мъченици“ край с. Мерданя, Великотърновско (ТЕВ, 1939, бр. 14–15, с. 16).

Със съществуването на Дома-работилница се прави опит да се подпомогнат глухонемни мъже на възраст над 14 години чрез: осигуряване на „подслон, храна, облекло, религиозно-нравствено и родолюбиво възпитание, практически познания и сръчности по някой занаят“; обучение на „мимичен език и ръчна азбука, за да могат да се научат на четене и писане“; осигуряване на знания за развитие на модерно земеделие, скотовъдство, пчеларство, чрез участие в обработването на манастирското стопанство и др. (ТЕВ, 1939, бр. 14–15, с. 16)

Домът-работилница за глухонемни в Петропавловския манастир започва да функционира с утвърждаването на неговия Устав от МВРНЗ на 22 декември 1937 г. Касата на Обществено подпомагане отпуска еднократна помощ от

41 500 лв. по бюджета ѝ за 1937 г. и се пристъпва към ремонтни дейности и обзавеждане на дома и работилницата. В отчета за първата година от неговото съществуване (декември 1937 – декември 1938 г.) се пояснява, че за осъществяване на целите и осигуряване на материалната издръжка на социалното заведение се използва стопанството на манастира „Св. св. Петър и Павел“, състоящо се от сгради, построени на 1400 кв.м. площ, с 31 стаи, 480 дка работна земя, 350 дка пасбища и 470 дка гори. Като източници за финансиране на Дома-работилница са посочени: помощи от Търновската митрополия, Държавната служба по обществено подпомагане, Съюза „Обществена подкрепа“; вноски от общините за настаняване на глухонеми съгласно чл. 16 и 18 от Наредбата-закон за обществено подпомагане; печалби, получени от изработени предмети в работилницата; дарения, завещания и единични подпомагания. В приходната част на бюджета са отразени паричните средства, осигурени от: Търновската митрополия (30 хил. лв.); Държавната каса „Обществено подпомагане“ (168 000 лв.); Съюза „Обществена подкрепа“ (15 000 лв.).

Управлението на Дома-работилница се осъществява от шестчленен комитет, начело на който стои митрополит Софроний, като участниците в него работят безвъзмездно. Управителният съвет въвежда изучаването на столарския занаят, след като привлеченият в началото Марко Радулов, специалист по мебелна и църковна резба, констатира, че за „резбарството се изискват по-други способности, каквито постъпилите питомци не проявиха“. Това налага да бъде заменен с Гр. Йончев. Създадената организация има за цел постъпилите глухонеми да научават „едновременно занаят и модерно обработване на земята“. В отчета се подчертава, че по своята същност това социално заведение е „единствено за цяла България“ и се изразява уверението, че ще получи пълна подкрепа както от църквата, така и от държавата.

За интереса и вниманието към реализирането на тази социална инициатива свидетелстват не само ежемесечните посещения на митрополит Софроний, честите визити на инспектора по обществени грижи Кр. Миковски и прото-сингела йеромонах Стефан, но и посещението на началника на отделението по обществено подпомагане Ал. Янулов и проф. д-р Белинов през първата година от съществуването на Дома-работилница. В деня на патронния празник, който съвпада с храмовия, социалното заведение е посетено от представители на областната дирекция, околийското управление, кмета на Лясковец, представители на стопанските среди, граждани.

В отчета подробно се представя извършената работа през годината – изработени тронове за богомолци за новостроящата се църква в с. Джулюница, библиотечен шкаф за благотворителното дружество „Радост“ във Велико Търново, статив за дневници и чекмеджета за прибиране на класните тетрадки на преподавателите, две маси и две етажерки за канцеларията на светата Търновска митрополия и др. (ТЕВ, 1939, бр. 14–15, с. 16–26).

От годишния отчет за 1939 г. е видно, че в Дома-работилница са преби-
вавали 14 „питомци“ от четири области – Пловдивска, Търновска, Софийска и
Бургаска, като 12 от тях са издържани от областните служби по обществени гри-
жи, 1 – от заведението и 1 – от родителите си. През втората година от същест-
вуването на социалното заведение е извършена смяна в ръководството – на
мястото на подпредседателя архимандрит Стефан е избран архимандрит
Самуил, а на мястото на монахиня Серафима – йеромонах Силвестър. Обуче-
нието в столарския занаят се провежда от Димитър Краев – майстор-столар,
секретар на дружеството на глухонемите в България, който замества напусналия
Гр. Йончев.

За финансирането на Дома-работилница през 1939 г. освен получените
средства от продажба на свещи, земеделски произведения и добитък, наеми
от недвижими имоти, експлоатиране на кариери и горски обекти, парични
постъпления се осигуряват и от Държавната каса „Обществено подпомагане“
(85 600 лв.), общините (2 000 лв.) и родители (5067 лв.). Участието на
Търновската митрополия се изразява във вноски (41 000 лв.) и помощи (10 000
лв.). Неслучайно държавният дял е най-голям – „заведението е първо по рода
си; обявено от Държавната служба по обществени грижи за трудово стопанство,
определено за всички работоспособни глухонемии в България“ (ТЕВ, 1940, бр.
14–15, с. 14–20).

С приемането на Наредбата-закон за държавен надзор върху дружествата
и сдружаванията през 1938 г. настъпва поредната реорганизация в осъществя-
ването на благотворителната дейност на Търновската митрополия. Успоредно
със съществуването на Комитет „Дом-работилница за глухонемии“ в Петро-
павловския манастир през 1939 г. се създават две организации – Епархийска
православна братствена общност и Благотворително духовно братство „Св.
Архангел“, което издържа епархийското старопиталище в Присовския манастир.
Те работят самостоятелно през следващите няколко години.

На свое заседание, проведено на 11 февруари 1943 г., Управителният
съвет на Комитета „Дом-работилница за глухонемии“ в Петропавловския ма-
настир взема решение за присъединяване към благотворителната организация
Епархийска православна братствена общност (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1,
а.е. 4, л. 29). Следващата стъпка в посока към обединение на двете благотво-
рителни организации е направена на заседание на Управителния съвет на Епар-
хийската православна братствена общност, проведено на 25 февруари 1943 г.,
когато се взема решение за сливане на Епархийската общност, духовното
братство „Св. Архангел“ и Комитета, който издържа и урежда Дома-работил-
ница за глухонемии в Петропавловския манастир, за да „има единство в ръко-
водството, понеже целите са едни и същи“. Тази инициатива е съгласувана със
службата по обществено подпомагане, която застава зад нея. Като допълни-
телен мотив за взетото решение се посочва обстоятелството, че ръководството

на тези организации се осъществява „почти от същите лица и от същото място“, както и на Общността (митрополит Софроний оглавява Епархийската православна братствена общност, Комитет „Дом-работилница за глухонеме“ и дружество „Св. Архангел“; секретар-касиер на Епархийската общност и на Дома-работилница е Недю Александров; в ръководствата на двете организации влиза Ж. Златев и свещеник Петър Вълев) (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 20, л. 29).

В отчета на Управителния съвет на Епархийската православна братствена общност за времето от 27 февруари 1943 до 31 декември 1943 г. като пребиваващи в Дома-работилница в Петропавловския манастир са посочени 8 „питомци“. Дадена е добра оценка на извършената работа през изтеклата година (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 6, л. 45)⁶.

Повече сведения за промяната в броя на възпитаниците, а също откъде идват, на каква стойност излиза издръжката им през годината, се съдържат в запазените ведомости за настаняване на глухонеме в Дома-работилница през 1944 г. За времето от януари до април те са 10 (при 20 места за настаняване), през май вече са 9, през юли – август 7, септември – 4, а през последните месеци на годината – 3. С изключение на един (престоял през първите месеци на годината), който е издръжан от Комитета, уреждащ Дома-работилница, всички останали са настанени по линия на службите за обществено подпомагане. Пребиваващите в социалното заведение са от Русенска, Бургаска, Шуменска, Плевенска, Старозагорска и Пловдивска област. Един от тях е от Скопска област, но напуска в края на юли 1944 г. Месечната издръжка, която се плаща от съответната служба за обществено подпомагане, е определена със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве от 16 февруари 1944 г. и възлиза на 1200 лв. Данните показват, че най-големите разходи в Дома-работилница през цялата година са свързани с осигуряване на храна, облекло и обувки на неговите обитатели (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 13, л. 2, 16, 30, 44, 45, 65, 107, 112–114, 125–126).

Според публикация в „Търновски епархийски вестни“ от основаването на Дома-работилница до 1945 г. през него са преминали 60 глухонеме, като 15 са получили правото да бъдат калфи столари (ТЕВ, 1945, бр. 8–9, с. 9).

През декември 1944 г. в Горна Оряховица се създава дом и столарска работилница за глухонеме, която е регистрирана като клон на заведението за глухонеме в Петропавловския манастир (Заповед № 473 от 20 декември 1944 г. на Министъра на социалната политика). От 1 април 1945 г. Домът в Горна Оряховица изцяло преминава под ведомството на Дружеството на глухонемите (ДА–В. Търново, ф. 771К, оп. 1, а.е. 6, л. 187). В писмо от 20 януари 1945 г. на Д. Краев до търновския митрополит се споделят проблемите, свързани с укрепването на положението на Дома-работилница в Горна Оряховица (липса

⁶ Към този момент не са открити отчети за 1940, 1941 и 1942 г.

на самостоятелен дом и обзавеждане, проблеми в снабдяването с дърва, парични задължения, свързани със закупуване на столарски материали) (ДА–В. Търново, ф. 771К, оп. 1, а.е. 6, л. 228).

В протоколната книга на Управителния съвет на Епархийската православна братствена общност е записано, че на 18 април 1945 г. се взема решение за закриване на Дома-работилница за глухоними в Петропавловския манастир, тъй като не са осигурени достатъчно кандидати, за да функционира институцията. Едновременно с това се посочва, че ще се открие като негов клон Дом-работилница за глухоними в Горна Оряховица. Заявено е намерението за учредяване в близко време на Институт за глухоними деца със съдействието на Министерството на социалната политика в същия манастир (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 20, л. 42–43). По това време, в писмо на председателя на епархийската общност до свещеник Стефан Бояджиев от с. Горно-Павликени, Ловешка околия, от 7 август 1945 г., се разкриват обстоятелствата, при които се пристъпва към закриването на социалната институция през април 1945 г.: „държавата (Дирекция на милицията) завзе целия манастир за свои нужди да открие там трудово-възпитателен институт за жени“. В текста се подчертава: „...бяхме принудени да закрием заведението и да разпратим глухонемите питомци по домовете им“ (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 1, л. 85). Тази информация се потвърждава и в писмо на митрополит Софроний до кмета на Горна Оряховица от края на 1945 г., в което се заявява: „...крайно много съжаляваме, че през 1945 г. бяхме принудени да закрием това богоугодно заведение по настояване на МВР и това на народното здраве, където откриха трудово-възпитателен институт за жени на мястото на едно наше належаше социално-полезно начинание“ (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 6, л. 189).

През 1945 г. между новосъздадения Дом-работилница в Горна Оряховица и търновския митрополит се появява напрежение по повод липсата на подкрепа от страна на митрополията на новото начинание, както и различни обвинения за нарушения, допуснати от страна на ръководството на Дома в Петропавловския манастир (например казуса с ръководителя-майстор Д. Краев и негови неизплатени обезщетения) (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 6, л. 187). В отговора на търновския архиепiscop се отхвърлят отправените обвинения и ясно се заявява, че създаването на Дома-работилница е свързано „с единственото желание да се помогне на тия нещастни български граждани, за да бъдат те полезни както за себе си, така и за обществото“ (ДА–В. Търново, ф. 771 К, оп. 1, а.е. 6, л. 189).

Така през 1945 г. Министерството на народното здраве и Министерството на вътрешните работи откриват в Петропавловския манастир Трудово-възпитателно общежитие (ТВО) за „леки“ жени. Документално това се урежда с писмо № IV-24 от 11 юни 1945 г. на Министерството на народното здраве, с което се уведомява Търновската митрополия, че се „реквизира за временно

ползване Петропавловския манастир при гр. Лясковец“, като в същото време се настаняват в него „без знанието и разрешението“ на църквата „леки“ жени, пазени от милиционери (ДА–В. Търново, ф. 74К, оп. 1, а.е. 45, л. 72–73). Информация за откриване на ТВО в Петропавловския манастир е изнесена на проведеното заседание на Епархийската православна братствена общност на 4 февруари 1946 г., когато се съобщава, че там вече са настанени 150 жени от Плевенска област (ДА–В. Търново, ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 46).

В заключение следва да се подчертае, че проучените до този момент документи показват, че Петропавловският манастир заема определено място при осъществяване на социалната дейност на Търновската митрополия. В различно време, съобразно конкретните обществени потребности, манастирът е отварял вратите си за различни благородни инициативи. Самостоятелно или в сътрудничество с държавата църквата винаги е изпълнявала с достойнство своята добротворческа мисия в обществото, което се потвърждава от думите на митрополит Софроний, инициатор и организатор на различни благотворителни инициативи в Търновска епархия през 30-те – 40-те години на ХХ в.: „Аз съм уверен, че това дело, което съчетава вярата с делата, религиозната просвета с църковната благотворителност, е богоугодно на Бога, комуто служим, и полезно на народа, когото обичаме“ (ТЕВ, 1945, бр. 8 – 9, с. 8).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

ДА – В. Търново: Държавен архив – Велико Търново, ф. 74К, ф. 146К, ф. 771К [Darzhaven arhiv – Veliko Tarnovo, f. 74K, f. 146K, f. 771K]

ЦДА: Централен държавен архив , ф. 582К [Tsentralen darzhaven arhiv, f. 582K]

ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ

ДВ 1934: Държавен вестник, 28 ноем. 1934, бр. 196. [Darzhaven vestnik, 28 noem. 1934, br. 196.]

ИСОП 1939: Известия на Съюза „Обществена подкрепа“, 1939, кн. 7. [Izvestiya na Sayuza „Obshtestvena podkrepa“, 1939, kn. 7.]

ТЕВ 1939: Търновски епархийски вести, 1939, бр. 14–15. [Tarnovski eparhiyski vesti, 1939, br. 14–15.]

ТЕВ 1940: Търновски епархийски вести, 1940, бр. 11–12. [Tarnovski eparhiyski vesti, 1940, br. 11–12.]

ТЕВ 1945: Търновски епархийски вести, 1945, бр. 8–9. [Tarnovski eparhiyski vesti, 1945, br. 8–9.]

ЛИТЕРАТУРА

Глушкова 1992: Глушкова, Б. Сведения за Петропавловския манастир от документи, съхранявани в Държавния архив – Велико Търново. – В: Петропавловският

манастир – средище на духовен живот. Велико Търново: Университетско издателство, 1992, с. 12–23. [**Glushkova 1992**: Glushkova, B. Svedeniya za Petropavlovskiyat manastir ot dokumenti, sahranyavani v Darzhavniya arhiv – Veliko Tarnovo. – V: Petropavlovskiyat manastir – sredishte na duhoven zhivot. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo, 1992, s. 12–23.]

Мангачев 2015: Мангачев, П. Документална история на руските бежанци в България (1919–1944). Т. 1. София : Колбис, 2015, с. 199. [**Mangachev 2015**: Mangachev, P. Dokumentalna istoriya na ruskite bezhantsi v Balgaria (1919–1944). Т. 1. Sofia : Kolbis, 2015, s. 199.]

Виртуальный музей казачьего зарубежья [Virtual'nyj muzej kazach'ego zarubezh'ya] – <http://museum.passion-don.org/%D1%84%D0%B0-%D1%84%D0%B5%D0%BB/>